

Το επικό θέατρο του Μπέρτολτ Μπρέχτ

Ο Μπέρτολτ Μπρέχτ (1898-1956) είναι ίσως ο πιο γνωστός συγγραφέας της Γερμανίας του 20^{ου} αιώνα. Εκτός από τη συγγραφή ποιημάτων, τραγουδιών, θεατρικών έργων, μυθιστορημάτων υπήρξε και κριτικός θεάτρου, σκηνοθέτης, αλλά και θεωρητικός του θεάτρου αναπτύσσοντας τη δική του θεωρία για το επικό θέατρο. Πέρα από τις υπάρχουσες θεατρικές παραδόσεις ήταν, σύμφωνα με τον Μπρέχτ, αναγκαίο να υπάρξουν νέες, που θα προήγαγαν τη λογική και κριτική σκέψη του κοινού. Ο Μπρέχτ θεωρούσε ότι το θέατρο του 20^{ου} αιώνα ήταν απαραίτητο να ανταποκρίνεται στη νέα επιστημονική εποχή και τις νέες ανάγκες της κοινωνίας.

Το μπρεχτικό θέατρο είναι επηρεασμένο από το ελισαβετιανό, το κινεζικό, το ιαπωνικό και το ινδικό θέατρο, καθώς επίσης και από τη χρήση χορού στις αρχαίες τραγωδίες, την τεχνική του κλόουν και των θεατρίνων λαϊκών πανηγυριών.¹ Η μπρεχτική θεωρία άλλαζε και εξελισσόταν με τα χρόνια και αρκετές φορές στα έργα του ο Μπρέχτ δεν την ακολουθεί πλήρως.

Το επικό θέατρο αποτελεί μια μορφή θεάτρου που με διαφορετικά μέσα στη συγγραφή, την υποκριτική και τη σκηνοθεσία δημιουργεί μια νέα σχέση μεταξύ κοινού και έργου, που παροτρύνει τους θεατές σε κριτική σκέψη και δράση με απώτερο σκοπό την αλλαγή της κοινωνίας. Με το επικό

1. Βλ. Μάρτιν Έσσλιν: *Μπρέχτ. Ο άνθρωπος και το έργο του*. Αθήνα, Δωδώνη, 2005, σ.167

2 Το επικό θέατρο του Μπέρτολτ Μπρέχτ

Θέατρο ο Μπρέχτ ήρθε να δώσει μια άλλη πρόταση και να αντιπαρατεθεί με το αριστοτελικό δράμα.

Η μεγάλη διαφορά των επικών και δραματικών ειδών ποίησης, όπως είχε διατυπωθεί από τον Γκαίτε και τον Σίλλερ σε ένα δοκίμιο του 1797 «Περί επικής και δραματικής ποίησης»², έγκειται στο ότι ο επικός συγγραφέας παρουσιάζει στο έργο του το χρόνο ως παρελθοντικό, ενώ ο δραματικός ως παροντικό. Ο πρωταγωνιστής της επικής μορφής είναι σαν τον ραψωδό που τραγουδά παρελθοντικά γεγονότα, ενώ ο πρωταγωνιστής του δραματικού είδους είναι ένας ηθοποιός, που συμπαρασύρει το κοινό στη δική του δράση, η οποία είναι σαν να λαμβάνει χώρα τη στιγμή της παράστασης. Με αυτή την έννοια το επικό θέατρο αντιδρούσε και στο θέατρο που επικρατούσε στις αρχές του αιώνα στη Γερμανία, το νατουραλιστικό, γιατί χρησιμοποιώντας παροντικό χρόνο και θέλοντας να αναπαραστήσει πιστά την πραγματικότητα όπως αυτή είναι με βάση τις νέες επιστημονικές μεθόδους της παρατήρησης, της ακρίβειας και της αντικειμενικότητας, δημιουργούσε μια ψευδαίσθηση της πραγματικότητας.

Ο Μπρέχτ υπήρξε αντίθετος με την αντίληψη της ψευδαίσθησης που δημιουργεί τόσο το νατουραλιστικό όσο και το αριστοτελικό δράμα ότι τα γεγονότα εκτυλίσσονται στο παρόν. Πίστευε πως το αριστοτελικό δράμα που παρέσυρε το θεατή στην ταύτιση, την άμεση εμπλοκή του στη δράση δημιουργούσε στο θεατή μια έντονη αγωνία με αποτέλεσμα να μην του επιτρέπεται ο στοχασμός.

2. Goethe, Schiller: *Über epische und dramatische Dichtung*, in: *Kunst und Altertum*, Stuttgart, 1827, τόμος 6, τεύχος 1

Σκοπός του Μπρέχτ ήταν να επαναφέρει στη σκηνή σύγχρονα κοινωνικά θέματα με σκοπό την επαναστατική αλλαγή. Ήθελε λοιπόν μια μορφή δράματος που προάγει την ήρεμη περισυλλογή και την αποδέσμευση από τα δρώμενα, όπου η περισυλλογή θα έχει ως επακόλουθο την κριτική σκέψη και αυτή με τη σειρά της θα επιφέρει τη δράση για μια κοινωνική αλλαγή. Ένας τέτοιος σκοπός δεν μπορούσε να επιτευχθεί με την ταύτιση, όπου ο θεατής συμπάσχει και έχει έντονα συναισθήματα γιατί αυτή η διαδικασία αναλώνει την ενεργητικότητά του. Το κοινό ίσως να έχει καθαρθεί, αλλά φεύγει από το θέατρο ακατατόπιστο, χωρίς διάθεση βελτίωσης. Δεν είναι η πραγματικότητα, όπως αυτή φαίνεται το βασικό θέμα του Μπρέχτ, αλλά η παρουσίαση του κοινωνικού υπόβαθρου, που δημιουργεί τις δυσχερείς κοινωνικές συνθήκες. Αντικείμενο μελέτης είναι πλέον οι ανθρώπινες σχέσεις και όχι η φύση του ανθρώπου. Με αυτή την έννοια ο Μπρέχτ δεν δίνει τόση βάση στο πώς είναι τα πράγματα, αλλά στο γιατί είναι τα πράγματα έτσι όπως είναι. Ο ίδιος επιχείρησε να εξηγήσει την επική φόρμα θεάτρου αντιδιαστέλλοντας την με την αριστοτελική ως εξής:

Αριστοτελικό θέατρο	Επικό θέατρο
-Δράση (η σκηνή αντιπροσωπεύει μια διαδικασία)	-Αφήγηση (αφηγείται την διαδικασία)
-Περιπλέκει το θεατή στη θεατρική δράση	-Καθιστά το θεατή παρατηρητή
-Αναλώνει την ενεργητικότητά του θεατή	-Αφυπνίζει το θεατή

4 Το επικό θέατρο του Μπέρτολτ Μπρέχτ

-Του προκαλεί συναισθήματα	-Τον αναγκάζει να πάρει θέση
-Του μεταφέρει βιώματα	-Του μεταφέρει γνώσεις
-Ο θεατής ταυτίζεται με την υπόθεση	-Ο θεατής έρχεται αντιμέτωπος με την υπόθεση
-Υποβολή (συναίσθημα)	-Επιχείρημα (λογική)
-Ο θεατής είναι μέρος της υπόθεσης	-Ο θεατής βρίσκεται αντιμέτωπος με την υπόθεση
-Ο θεατής συμπάσχει	-Ο θεατής μελετάει
-Η φύση του ανθρώπου θεωρείται δεδομένη	-Ο άνθρωπος είναι αντικείμενο μελέτης
-Ο αμετάβλητος άνθρωπος	-Ο μεταβλητός και μεταβαλλόμενος άνθρωπος
-Ένταση στην έκβαση της υπόθεσης	-Ένταση καθόλη τη διάρκεια της υπόθεσης
-Η μία σκηνή διαδέχεται την άλλη και εξαρτάται από αυτή	-Η κάθε σκηνή είναι ανεξάρτητη από την άλλη
-Τα δρώμενα έχουν ευθύγραμμη ακολουθία	-Τα δρώμενα είναι ανακόλουθα
-Εξέλιξη κατά ανάγκη	-Εξέλιξη κατά περίσταση
-Αμετάβλητος άνθρωπος	-Ο άνθρωπος μέρος μιας διαδικασίας
-Η σκέψη καθορίζει το είναι	-Το κοινωνικό είναι καθορίζει τη σκέψη
-Ένστικτο	-Κίνητρο

Και διευκρινίζοντας τις διαφορές αναφέρει ο Μπρέχτ:

«Ο θεατής του δραματικού θεάτρου λέει: Ναι, το έχω αισθανθεί και εγώ αυτό. Του μοιάζω ακριβώς. Είναι πέρα για πέρα φυσικό. Έτσι θα είναι πάντα. Τα βάσανα αυτού του ανθρώπου με συγκινούν γιατί δεν υπάρχει τρόπος να απαλλαγεί από αυτά. Αυτό σημαίνει μεγάλη τέχνη: εδώ είναι όλα αυτονόητα. Κλαίω με αυτόν που κλαίει, γελώ με αυτόν που γελάει.

Ο θεατής του επικού θεάτρου λέει: Δεν θα μπορούσα να το σκεφτώ με αυτόν τον τρόπο. Δεν πρέπει κανείς να κάνει κάτι τέτοιο. Είναι εκπληκτικό, απίστευτο. Πρέπει να το σταματήσουμε. Τα βάσανα αυτού του ανθρώπου με συγκινούν ακριβώς επειδή υπάρχει τρόπος να απαλλαγεί από αυτά. Αυτό σημαίνει μεγάλη τέχνη: εδώ δεν είναι τίποτα αυτονόητο. Γελάω με αυτόν που κλαίει, κλαίω με αυτόν που γελάει».³

Σε αντίθεση με το αριστοτελικό θέατρο που η δράση οδεύει προς το τέλος και ο θεατής λαμβάνει μέρος στα γεγονότα, το επικό θέατρο αφηγείται τα γεγονότα. Όλα τα μέρη του έργου αποτελούν από μόνα τους μια ενότητα και μπορούν να ιδωθούν και αυτόνομα και όχι ως μέρος ενός συνόλου. Και μια και κάθε σκηνή αποτελεί μια ενότητα μένει στον θεατή χρόνος να στοχαστεί, ακριβώς επειδή το έργο δεν έχει ευθύγραμμη πορεία, αλλά ανακόλουθη και έτσι δεν φτάνει σε κορύφωση.

Η προσέγγιση του θεατή στο έργο πρέπει να είναι λογική, επιστημονική, γιατί το συναίσθημα που φέρνει την ταύτιση

3. Μπέρτολτ Μπρέχτ, in: Ulrich Staele: *Theorie des Dramas*, Stuttgart, Reclam, 1979, σσ.72-73.